

УДК 371.1:37. 036 (075.8)

Кириченко Ольга Николаевна

кандидат педагогических наук, доцент
кафедры социальной и прикладной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
ОБЩЕНИЯ**

В статье рассматривается проблема педагогического общения, обусловленное повышением уровня педагогического мастерства.

Ключевые слова: педагогическое общение, педагогическое мастерство, педагогическая деятельность, учителя.

Постановка проблеми. Психологічні проблеми педагогічного спілкування, на нашу думку, є важливими чинниками педагогічної майстерності; рівень розвитку педагогічного спілкування значущо пов'язаний з мірою розвитку педагогічної майстерності.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження, що проводяться Л. Задорожною, І. Андріївським, І. Липницьким, В. Голубевим, дозволили додати до елементів педагогічної майстерності класичну вченість, високі моральні якості, віртуозне володіння словом, педагогічну техніку, естетичний смак, «особистісну чутливість», творчі здібності, уміння правильно розподіляти сили класу. Н. Павлютенков розглядає педагогічну майстерність крізь призму таких компонентів, як: операційно-технічний, потрібнісно-мотиваційний і самопізнання, самооцінка себе і результатів своєї праці. І. Харламов виділяє професійно-педагогічні знання і широкоформатну категорію досвіду: здійснення професійно-педагогічної діяльності, творчої педагогічної діяльності, ціннісно-емоційну орієнтацію в процесі педагогічної діяльності. З. Курлянд відносить до компонентів педагогічної майстерності гуманістичну спрямованість, високий рівень національної самосвідомості, ідейну спрямованість, індивідуальний стиль діяльності, культуру мовлення, любов до дітей, професійні уміння, навички і здібності, професійну компетентність, професійні якості педагога, творчість. І. Зязюна акцентує значення знань, високого рівня загальної культури, практичних умінь і навичок, професійно необхідних якостей педагога, цивільно-політичних якостей (ідейної переконаності, громадської активності), спрямованості особистості, любові до учнів і бажання з ними працювати, високої інтелектуальної активності і пізнавальної самостійності, культури мов-

лення. А. І. Щербаков стверджує, що педагогічна майстерність – «це синтез наукових знань, умінь, навичок, методичного мистецтва і особистісних якостей педагога».

У даному дослідженні взяли участь учителі середніх і старших класів, що працюють в середніх загальноосвітніх школах м. Одеса, загальною чисельністю 20 чоловік, у віці від 24 до 67 років. Для виявлення здатності учителя до саморозвитку ми використовували методiku «Бар'єрів педагогічної діяльності», здатності педагога до емпатії (за І. М. Юсуповим), методiku оцінки умінь педагогічного спілкування. Для кількісної обробки отриманих результатів використовувалися методи математичної статистики, такі, як: методи описової статистики (використання полігону частот), розрахунок коефіцієнта кореляції Браує-Пірсона.

Таблиця 1
Результати діагностики педагогічної майстерності

Рівні розвитку	К-ть досліджуваних	У відсотках процентах
Активний розвиток	16	80%
Відсутня система саморозвитку, що склалася, орієнтація на розвиток сильно залежить від умов	3	15%
Розвиток, що зупинився зупинявся	1	5%

Таблиця показує, що у більшості учителів (80%) розвиток - на високому рівні педагогічної майстерності. У незначній кількості учителів (15%) система саморозвитку залежить від довкілля. У тих 5%, що залишилися, саморозвиток зупинився, що вказує на низький рівень педагогічної майстерності.

Подальше дослідження припускає вивчення емпатії у учителів.

Педагогічну емпатію можна цілеспрямовано формувати, використовуючи методичний комплекс, орієнтований на розвиток емпатійної поведінки, результатом чого стає якісне поліпшення процесу професійного саморозвитку майбутніх педагогів.

Розглянемо рівні розвитку емпатії у педагогів, що взяли участь в дослідженні (див. таблицю 2).

Таблиця 2
Рівні розвитку емпатії, виявлені у педагогів

Рівні емпатії	К-ть досліджуваних	У відсотках процентах
Низький	4	20%
Нормальний	12	60%
Високий	4	20%

У нашому дослідженні високий рівень емпатії виявився у 20% досліджуваних, що характеризує досліджуваних як чутливих до потреб і проблем оточення, великодушних, схильних багато що їм прощати. З непідробним інтересом відносяться до людей. Досліджуваним подобається «читати» їх лица і «заглядати» в їх майбутнє. Вони емоційно чуйні, товариські, швидко встановлюють контакти і знаходять спільну мову з людьми. Оточення цінує випробовуваних за душевність. Прагнуть не допускати конфлікти і знаходити компромісні рішення. Добре переносять критику у свою адресу. У оцінці подій більше довіряють своїм почуттям і інтуїції, чим аналітичним висновкам.

Нормальний рівень емпатії виявився у 60% досліджуваних. Цей рівень властивий переважній більшості людей. Оточення не може назвати досліджуваних «товстошкірими», але в той же час випробовувани не належать до особливо чутливих осіб. У міжособових стосунках судити про інших більше схильні по їх вчинках, чим довіряти своїм особистим враженням. Випробовуваним не чужі емоційні прояви, але в більшості своїй вони знаходяться під самоконтролем. У спілкуванні уважні, прагнуть зрозуміти більше, ніж сказано словами, але при зайвому виявленні почуттів співрозмовника втрачають терпіння.

Низький рівень емпатії проявився у 20% досліджуваних, що характеризує утруднення у встановленні контактів з людьми, незатишне почуття в шумній компанії. Емоційні прояви у вчинках оточення у цих людей часом здаються незрозумілими і позбавленими сенсу. Перевага віддається відокремленим заняттям конкретною справою, а не роботі з людьми. Перевага точних формулювань і раціональних рішень.

Як видно з таблиці 3, для 25% учителів, що взяли участь у дослідженні, характерний високий рівень рефлексивно-перцептивного компонента педагогічного спілкування. Це означає, що їм властивий високий рівень усвідомлення сприйманої від партнера у спілкуванні інформації, як вербальної, так і невербальної. Так само вони добре розуміють особливості спілкування з учнями, сприймають щонайменші нюанси і тонкощі в зміні стилю спілкування. Добре розуміють, як може інша людина (у нашому випадку – учень), сприйняти ті або інші прояви стану учителя в спілкуванні. У 70% учителів виявлений середній рівень рефлексивно-перцептивного компонента педагогічного

спілкування. Це означає, що їм властивий середній рівень усвідомлення сприйманої інформації, як вербальної так і невербальної, тобто при певних виниклих утрудненнях вони перестають сприймати інформацію належним чином. Судити відносно інших, більше схильні по їх вчинках, ніж довіряти своїм особистим враженням. Випробовуваним не чужі емоційні прояви, але в більшості своїй вони знаходяться під самоконтролем. Вони можуть домовитися, якщо знадобиться, практично з кожним. Проте вони не завжди розуміють емоційний стан, мотиви й установки своїх учнів і колег.

У 5% учителів знайдено низький рівень рефлексивно-перцептивного компонента педагогічного спілкування. Це означає, що такі учителя в діяльності занадто центровані на собі. Вони можуть бути дуже продуктивними в індивідуальній роботі, у взаємодії ж з іншими не завжди виступають у кращому світі. З іронією ставляться до сентиментальних проявів, дратівливі, образливі, нерідко бувають необ'єктивними. Не признають і не бачать досягнень кожного, а особливо слабого учня. Здатність до грамотної і професійної діяльності ускладнена або не виражена.

Таблиця 3

Показники розвитку рефлексивно-перцептивного компонента педагогічного спілкування

Досліджувані	Рівень розвитку рефлексивно-перцептивного компонента педагогічного спілкування		
	Високий	Середній	Низький
Кількість	5	14	1
Процентне відсоткове вираження вираз	25%	70%	5%

Таблиця 4

Показники рівня здатності учителів до саморозкриття

Рівень здатності учителів вчителів до саморозкриття			
	Високий	Середній	Низький
Кількість	4	16	0
Процентне відсоткове вираження вираз	20%	80%	0%

Як видно з таблиці показників рівня здатності учителів до саморозкриття, можна вважати, що високий рівень здатності саморозкриття виражений у 20% учителів. З цього виходить, що їм властивий активний процес до саморозкриття. Вони професійно володіють мовою, мають багатий і виразний досвід. Можуть домовитися практично з кожним. Уміють гармонійно поєднувати жести, міміку, інтонацію із змістом мови. Уміють відкрито виражати свою позицію так, що при цьому не знижується самоповага учнів. Співпереживають кожному з учнів, заохочують думку учнів, приводять приклади зі свого досвіду.

У 80% учителів середній рівень здатності до саморозкриття. Це означає, що для них характерні прояви теплоти і товариськості, але під контролем власних емоцій, в спілкуванні зі всіма учнями проявляють інтерес в незначній мірі. Такі досліджувані можна назвати тими, що переживають певні почуття, але в той же час досліджувані не відносяться до числа особливо чутливих осіб. Вони допитливі, слухають цікавого співбесідника, достатньо терплячі в спілкуванні з іншими, відстоюють власну точку зору без роздратування.

Учителів з низьким рівнем здатності до саморозкриття виявлено не було, що є позитивним чинником стосовно педагогічної діяльності досліджуваних.

Таблиця 5
Показники рівня діалогічного підходу

Рівні розвитку діалогічного підходу			
	Високий	Середній	Низький
Кількість	7	12	1
Процентне відсоткове вираження вираз	35%	60%	5%

Як видно з таблиці 5, у 35% досліджуваних виражений високий рівень розвитку діалогічного підходу. Це означає, що для них характерні прояви теплоти і доброзичливості в спілкуванні з усіма учнями. Уміють створювати умови для свободи вираження позицій, у тому числі і критики. Вчителі уміють поставити себе на місце учня, поглянути на проблему його очима. Уміють вести дискусію на уроці, створювати зв'язок кожного виступу із загальним руслом міркувань, підводити підсумки. Випробовувані ведуть діалог з будь-яким з учнів. Створюють умови рівності партнерів у спілкуванні, визнають рівність особових позицій, довіри партнерів. Учитель і учень спільно аналізують, виправляють помилки.

У 60% досліджуваних з середнім рівнем вираженості діалогічного підходу проявляються такі характеристики, як цілісність і безперервність у спілкуванні з учнями, певна міра усвідомлення утруднень у педагогічній діяльності. У них виникає потреба в пошуку причин, які призводять до ускладнення спілкування, спроби самостійного подолання комунікативних утруднень. За скрутних умов не завжди можуть вдатися до рівності партнерства у спілкуванні.

У 5% досліджуваних, що залишилися, виявлена низька вираженість діалогічного підходу. Це означає, що для них характерні утруднення в професійній діяльності, вони не можуть перейти до рівності партнерських стосунків з учнями. У них переважає монологічний виклад інформації, до діалогу вони не схильні.

Отже, для більшості випробовуваних характерні як наявність високого рівня педагогічної майстерності, так і високий рівень розвитку емпатії і педагогічного спілкування.

Для уточнення взаємозв'язку між рівнем розвитку педагогічного спілкування і мірою педагогічної майстерності ми використовували кореляційний аналіз.

Згідно з отриманими коефіцієнтами, були встановлені наступні позитивні значущі кореляційні зв'язки (розрахунки проводилися при $p < 0,05$).

Встановлено, що є значущий зв'язок між показниками педагогічної майстерності і показниками міри розвитку емпатії ($r = 0,703$). Це означає, що чим вище будуть показники педагогічної майстерності, тим більше ростимуть показники емпатії. Отже емпатія в педагогічному спілкуванні, будучи одним з найбільш важливих його компонентів, може сприяти зростанню педагогічної майстерності і виступати одним з чинників його підвищення.

Також виявлений значущий статистичний зв'язок між показниками педагогічної майстерності і показниками розвитку рефлексивно-перцептивного компонента педагогічного спілкування ($r = 0,64$). З цього виходить, що чим вище будуть показники педагогічної майстерності, тим більше ростимуть показники рефлексивно-перцептивного компонента педагогічного спілкування. Рефлексивно-перцептивний компонент виступає одним з найбільш важливих компонентів педагогічного спілкування. При високому рівні розвитку перцептивного для рефлексії компонента, усвідомлюється і сприймається інформація, як вербальна, так і невербальна, від партнера у спілкуванні (в даному випадку – від учня). Крім того, учитель з високим рівнем розвитку цього компонента характеризується самосвідомістю, що сформувалася, і саморефлексією, що полегшує педагогічне спілкування. При цьому також добре сприймаються особливості спілкування з учнями. З цього можна зробити висновок, що перцептивний для рефлексії компонент педагогічного спілкування може сприяти зростанню педагогічної майстерності і може бути чинником його розвитку.

Наступний виявлений значущий статистичний зв'язок – між показниками педагогічної майстерності і показниками здатності учителів до саморозкриття ($r = 0,61$). Це означає, що чим вище будуть показники педагогічної майстерності,

тим більше ростимуть показники здатності до саморозкриття. З цього виходить, що вищий рівень педагогічної майстерності буде у такого учителя, який професійно володіє мовою, має багатий і виразний досвід, може домовитися практично з кожним, уміє гармонійно поєднувати жести, міміку, інтонацію із змістом мови. Отже, здатність до саморозкриття в педагогічному спілкуванні, виступаючи одним з найбільш важливих його компонентів, може сприяти педагогічній майстерності і виступати одним з чинників його підвищення.

Також виявлений значущий статистичний зв'язок між показниками педагогічної майстерності і показниками діалогічного підходу ($r=0,62$). Це означає, що показники діалогічного підходу чинять вплив на підвищення педагогічної майстерності. Високий показник діалогічного підходу вказує на наявність умов для свободи вираження позицій партнерами у педагогічному спілкуванні, у тому числі і критики. Учителі з високими показниками діалогічного спілкування уміють поставити себе на місце учня, поглянути на проблему його очима. Уміють вести дискусію на уроці, створювати зв'язок кожного виступу із загальним руслом міркувань, підводити підсумки. Такі учителі ведуть діалог з будь-яким з учнів, створюють умови рівності партнерів у спілкуванні, визнають рівність особових позицій, довіру партнерів. Як бачимо, при високому рівні розвитку діалогічного підходу до дітей у учителя підвищуватиметься рівень педагогічної майстерності.

Отже, результати кореляційного аналізу дозволяють нам зробити висновок, що рівень розвитку педагогічного спілкування значущо пов'язаний з мірою розвитку педагогічної майстерності і може виступати чинником, що його обумовлює.

Виходячи з досліджень, проведених в нашій роботі, можна зробити висновок про те, що при діагностичному вивченні показників саморозвитку у більшості учителів (80%) розвиток на високому рівні педагогічної майстерності. Незначна кількість учителів (15%), у яких система саморозвитку залежить від довкілля. У тих, що залишилися (5%), саморозвиток зупинився, що вказує на низький рівень педагогічної майстерності.

При діагностичному вивченні міри розвитку емпатії у педагогів, у 20% учителів виявився високий рівень емпатії, що свідчить про наявність високого рівня педагогічного спілкування. У 60% учителів нормальний рівень емпатії. У 20% - низький рівень емпатії, що свідчить про утруднення в педагогічній діяльності, зокрема в педагогічному спілкуванні.

При діагностичному вивченні рівня розвитку перцептивно-рефлексивного компонента педагогічного спілкування у досліджуваних, можна сказати, що високий рівень виражений у 25% учителів. Середній рівень перцептивно-рефлексивного компонента педагогічного спілкування виражений у більшості учителів (70%) і низький рівень перцептивно-рефлексивного компонента педагогічного спілкування - у 5% учителів.

При діагностичному вивченні рівня здатності до саморозкриття у 20% учителів виявився високий рівень здатності до саморозкриття. У 80% учителів середній рівень здатності до саморозкриття. Учителів з низьким рівнем здатності до саморозкриття виявлено не було, що є позитивним чинником стосовно педагогічної діяльності досліджуваних.

Дослідження діалогічного підходу показує, що у 35% виявлено учителів високий рівень діалогічного підходу, у 60% учителів - середній рівень діалогічного підходу, а 5% учителів показали низький рівень діалогічного підходу в спілкуванні. Отже, для більшості досліджуваних характерні як наявність високого рівня педагогічної майстерності, так і високий рівень розвитку емпатії і педагогічного спілкування.

За результатами кореляційного аналізу можна зробити висновок, що рівень розвитку педагогічного спілкування значущо пов'язаний з мірою розвитку педагогічної майстерності і може виступати чинником, що його обумовлює.

Список використаних джерел

1. Анциферова Л. И. К психологии личности как развивающейся системе / Л. И. Анциферова // - В кн.: Психология формирования и развития личности. - М., 1981. - С. 3-18.
2. Баженова И. Н. Педагогический поиск / И. Н. Баженова - М: Педагогика, 1989.-560с.
3. Борисенко С. Б. Методы формирования и диагностики эмпатии учителей / С. Б Борисенко [Ленингр. гос. пед. ин-т.] – Л., 1988. – 14 с.
4. Борисенко С. Б. Развитие эмпатических форм поведения у будущих учителей /С.Б. Борисенко // Психология педагогического общения // Психология педагогического общения: / [Ред. кол.: Г. В. Дьяконов, Т. И. Пашукова.] – К., 1990. – С. 88-89.
5. Кан-Калик В. А. Основы профессионально-педагогического общения / В. А. Кан-Калик. – Грозный, 1979. – 135 с.
6. Спирин Л. Ф. Формирование общепедагогических умений учителя / Л. Ф. Спирин. – М., 1980 С 210 – 244

Кириченко Ольга Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри соціальної і прикладної психології

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Резюме

У статті розглядається проблема педагогічного спілкування, обумовлена підвищенням рівня педагогічної майстерності.

Ключові слова: педагогічне спілкування, педагогічна майстерність, педагогічна діяльність, учителі.

О. Kirichenko

PhD of pedagogical sciences, Docent,
Department of Social and Applied Psychology,
Odessa I. I. Mechnikov National University

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION

Summary

The problem of pedagogical communication is examined in this article, it is conditioned by the increase of pedagogical skill level or mastery in profession.

Key words: pedagogical communication, pedagogical skill, pedagogical activity, teachers.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2013 р.